

Maciej Schmidt

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

macschl@st.amu.edu.pl

ORCID: 0009-0002-9096-5123

**DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI MNIEJSZOŚCI
POLSKIEJ W AZJI CENTRALNEJ
NA PRZYKŁADZIE „ŚWIETLICY POLSKIEJ”
W UZBEKISTANIE**

**Activities of Polish minority organisations in Central
Asia on the example of the „Świetlica Polska”
in Uzbekistan**

Summary

The purpose of the article is to present the main activities of the Polish minority organisations in the Central Asian countries on the example of the activity of the organisation from Uzbekistan, the „Świetlica Polska”. The author describes the ethno-politics of the countries in the region and characterises the Polish minority. The author describes in detail the activity of the largest Polish minority organisation in Uzbekistan, its educational and cultural activities and its cooperation with the Polish and Uzbek authorities.

Keywords: Poles in Central Asia, Poles in Uzbekistan, Polish minority organisations

W 1991 w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego niepodległość uzyskało pięć centralnoazjatyckich republik. Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan, Tadżykistan i Turkmenistan. Choć każda z nich wzięła swoją nazwę od tzw. narodów tytularnych, to ich skład etniczny wskazywał na wielokulturowy charakter zamieszkujących je społeczeństw. Nowo powstałe państwa musiały zmierzyć się z problemem ułożenia relacji międzyetnicznych, który nie był obecny w agendzie

komunistycznego państwa, gdyż tłumilo ono przejawy emancypacyjne w zarodku i faworyzował etnicznych Rosjan. Na marginesie tych przemian oraz debat na temat międzyetnicznej koegzystencji w postsowieckich republikach znalazła się mniejszość polska, której zwarte osadnictwo znajdowało się w trzech z wymienionych państw, a w dwóch była jedną z najmniejszych grup etnicznych. Najliczniesz d diaspora polska żyje w Kazachstanie, wedle spisu powszechnego z 2021 r. do polskiej tożsamości narodowej przyznało się 35 319 osób. Ludność polska zamieszkuje głównie północne obwody kraju oraz miasto Almaty¹. Druga największa diaspora Polaków w Azji Centralnej żyje w Uzbekistanie, jednak ze względu na brak spisów powszechnych przeprowadzonych od czasu uzyskania przez Uzbekistan niepodległości nie da się jednoznacznie określić jej liczebności. Wedle szacunków może ona liczyć około 2000 osób, głównie w Taszkencie, Samarkandzie i Bucharze². Natomiast w Kirgistanie, wedle słów przewodniczącej Polskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Odrodzenie” Zenony Ślżak-Biegaliowej żyje około 800 Polaków³. Najmniejsze skupiska ludności polskiej żyją w Tadżykistanie i Turkmenistanie. Wedle ostatniego spisu ludności przeprowadzonego w Związku Radzieckim Turkmenistan zamieszkiwało 620 osób polskiego pochodzenia, jednak ze względu na masowe wyjazdy ludności rosyjskojęzycznej po uzyskaniu niepodległości przez Turkmenistan ta liczba może być obecnie niewielka⁴. W przypadku Tadżykistanu większość polskiej diaspory opuściła ten kraj przez toczącą się w latach 1992–1997 wojnę domową. Wedle danych Ministerstwa Spraw Zagranicznych w 2007 około 50 osób przyznawało się do polskiego pochodzenia⁵.

¹ *Итоги Национальной переписи населения 2021 года в Республике Казахстан*, Nursultán 2022, s. 11–23.

² R. Wyszynski, K. Leszczyński, *Atlas Polaków na świecie*, Warszawa 2023, s. 66.

³ *W Kirgistanie mieszka około 800 Polaków. W tym azjatyckim kraju panuje coraz większa niepewność...*, https://glos.live/Wiadomosci_swiat/d/w_kirgistanie_mieszka_okolo_800_polakow_w_tym_azjatyckim_kraju_panuje_coraz_wieksza_niepewnosc/ [30.01.2025].

⁴ *Odpowiedź ministra spraw zagranicznych na interpelację nr 2300 w sprawie Polonii zamieszkalej w Turkmenistanie*, Warszawa 1999.

⁵ R. Wyszynski, K. Leszczyński, *Atlas...*, s. 68.

Modele etnopolityki w Azji Centralnej

Pomimo iż każde z omawianych państw przyjęło inną strategię polityki międzyetnicznej i narodowościowej, odeszły one od obowiązującej w Związku Radzieckim doktryny proletariackiego internacjonalizmu oraz idei „radzieckiego patriotyzmu”. Każde z państw, faworyzując dominującą grupę etniczną (narod tytułarny), przyjęły odmienne podejście do mniejszości etnicznych zależne od sytuacji ekonomicznej, historii danego narodu tytułarnego oraz udziału mniejszości etnicznej w całej populacji państwa. Niejednokrotnie jednak największy wpływ na wybór modelu współżycia międzyetnicznego miała postać pierwszych prezydentów oraz ich poglądy, które kształtowały systemy w poszczególnych państwach⁶.

Modelem, który najlepiej reprezentuje interesy mniejszości etnicznych, jest podejście do polityki narodowościowej w Kazachstanie. Wizja obywatelskiego „narodu kazachstańskiego” i „zgody międzyetnicznej” stworzona przez pierwszego prezydenta Nursułtana Nazarbajewa, akcentuje prawo do kultywowania własnych zwyczajów, języka oraz posiadania reprezentacji politycznej i organizacyjnej przez mniejszości narodowe, przy jednoczesnym promowaniu przez państwo kultury narodu kazachskiego. Ciałem politycznym, które miało realizować to zadanie, zostało Zgromadzenie Narodu Kazachstanu utworzone w 1995 r. (do 2007 r. nosiło nazwę Zgromadzenie Narodów Kazachstanu). W obrębie tej instytucji działa kilkadziesiąt stowarzyszeń etnokulturalnych reprezentujących interesy poszczególnych mniejszości, w tym kazachstańskich Polaków. Organizacja poza budowaniem forum dialogu międzyetnicznego pozwala także mniejszościom na posiadanie reprezentacji w parlamencie Kazachstanu oraz udostępnienia lokale do organizacji działalności kulturalnej, oświatowej czy językowej⁷. Podobny model, inspirowany kazachstańskimi doświadczeniami funkcjonuje w Kirgistanie. Wprowadził go pierwszy prezydent kraju Askar Akajew, jednak ten przetrwał swojego pomysłodawcę i jest jednym z fundamentów kirgistańskiego życia społecznego. Zgromadzenie Narodu Kirgistanu rozwija także obecny prezydent Sadyr Dżaparow⁸. Tak jak w przypadku Kazachstanu promowany jest

⁶ A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008, s. 414–426.

⁷ Об Ассамблее народа Казахстана Закон Республики Казахстан от 20 октября 2008 года № 70-IV.

⁸ Указ Президента Кыргызской Республики от 12 декабря 2024 года № 355 „Об утверждении Положения о Совете Ассамблеи народа Кыргызстана как консультативно-совещательном органе при Президенте Кыргызской Республики”.

obywatelski model narodu, państwowy patriotyzm i otwartość na praktykowanie własnej kultury przez mniejszości narodowe. Kolejną analogią jest fakt, że mniejszości narodowe cieszą się prawem do korzystania z infrastruktury państwowej do działalności kulturowej i praktykowania własnego języka, a ich interesów strzeże Zgromadzenie Narodu Kirgistanu. Język rosyjski funkcjonuje równolegle z kirgiskim, posiadając status języka oficjalnego zapisany w konstytucji kraju. Takie decyzje uchroniły oba państwa przed masowym exodusem ludności rosyjskiego i częściowo także europejskiego pochodzenia (w tym Polaków), których znaczne skupiska w miastach są istotne z perspektywy ekonomicznej i społecznej⁹.

Krańcowo inną politykę względem mniejszości narodowych realizował Tadżykistan i Turkmenistan. W Turkmenistanie pod rządami jego pierwszego prezydenta Saparmyrata Nyýazowa rozwinięto wyjątkowo represyjny system, określany przez niektórych badaczy jako totalitarny. Opierał się na kulcie przywódcy kraju, a którego zasady życia społecznego oparte na turkmeńskim nacjonalizmie regulowały życie społeczne. Prześladowania mniejszości przejawiały się m.in. agresywną polityką językową polegającą na utracie pracy przez osoby nieznające języka turkmeńskiego oraz likwidacją bądź uniemożliwieniem rejestracji organizacjom reprezentującym interesy mniejszości narodowych czy promującym ich kulturę. W wyniku takiej polityki znaczna część obywateli słowiańskiego pochodzenia (głównie rosyjskiego, ale też polskiego), opuściła kraj jeszcze na przełomie wieków¹⁰. Niską inkluzywnością wykazuje się także model tadżyckiej polityki narodowościowej. Władze oficjalnie promują tadżycki etnonacjonalizm, odwołujący się do perskiego dziedzictwa współczesnych Tadżyków¹¹. Rządzący jednak, w przeciwieństwie do swoich turkmeńskich odpowiedników, uznają język rosyjski za język komunikacji międzyetnicznej. Rosjanie oraz pozostałe mniejszości słowiańskie stanowią jednak stosunkowo niski odsetek społeczeństwa Tadżykistanu, gdyż w większości opuściły go w czasie trwającej tam w latach 1992–1997 wojny domowej¹².

⁹ A. Wierzbicki, *Etnopolityka...*, 322–326.

¹⁰ T. Bodio, P. Załęski, *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja, modernizacja, etnopolityka*, Warszawa 2008, s. 210–215.

¹¹ A. Berdiqulov, *Правовые механизмы по обеспечению участия национальных меньшинств в Таджикистане и их имплементация: Сравнение Рамочной Конвенции и законодательства РТ*, [s.l.] 2022, s. 42–45.

¹² Idem, *Minority Communities in Contemporary Tajikistan. An overview*, "Ecmi Working Paper" 108, 2018, s. 16–18.

Model, który posiada cechy obu wyżej przedstawionych, funkcjonuje w Uzbekistanie. Pomimo że 8 artykuł konstytucji Uzbekistanu, wskazuje, że lud Uzbekistanu tworzą obywatele niezależnie od narodowości, to nacjonalizm obywatelski na wzór Kazachstanu czy Kirgistanu nie jest promowany przez władze państwa. Jednocześnie mniejszości nie mają ograniczonych możliwości kulturowania własnej kultury czy języka. W państwowych narracjach dominuje idea harmonii i przyjaźni narodów. Język rosyjski jest używany powszechnie przez administrację państwową, a jego użytkownicy nie są dyskryminowani. Funkcjonuje prasa w językach mniejszości (głównie tadżycka, karakałpacka i kazachska) a także w publicznych środkach przekazu pojawiają się audycje w językach mniejszości¹³. Nie funkcjonują jednak ciała promujące interesy mniejszości narodowych na wzór Kazachstanu czy Kirgistanu, jednak mniejszości nie spotykają się z otwartą dyskryminacją, jak ma to miejsce w przypadku Turkmenistanu¹⁴.

Charakterystyka mniejszości Polskiej w Azji Centralnej

Mniejszość Polska w Azji Centralnej ma bogatą i niejednorodną historię. W każdym z omawianych państw obecność Polaków wiąże się z innymi procesami historycznymi i politycznym, choć są one często ze sobą powiązane ze względu na wiele lat funkcjonowania tego obszaru w obrębie jednego organizmu państwowego. Historia mniejszości polskiej nie pozostaje jednak fenomenem wyjątkowym w skali regionu, we wszystkich omawianych państwach żyją mniejszości etniczne, które znalazły się tam w wyniku represyjnej polityki Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego lub ze względu na migracje ludności wewnątrz jednego organizmu państwowego w XX w¹⁵.

Polacy żyjący w państwach Azji Centralnej, pomimo że nie stanowią dużej licznie grupy, ani nie są ze sobą powiązani transgranicznymi organizacjami o charakterze regionalnym, wykazują się pewnymi podobieństwami w zakresie kultury, tożsamości, języka czy religii. Cechą wspólną dla diaspory we wszystkich omawianych państwach jest przede wszystkim związek z wyznaniem

¹³ Д.М. Иноятова, *Национальные меньшинства в узбекистане: сохранение этнической и национальной идентичности*, Taszkent 2022, s. 1–3.

¹⁴ Eadem, *Становление и развитие этнополитики в современном Узбекистане*, [in:] „Вестник Омского университета. Серия Исторические науки” 1, 2014, s. 52–55.

¹⁵ J. Rohoziński, *Pionierzy w stepie? Kazachstańscy Polacy jako element sowieckiego projektu modernizacyjnego*, Warszawa 2021, s. 121–159.

rzymskokatolickim. Pomimo iż nie są jedyną grupą narodową lub etniczną w omawianych państwach silnie związaną z katolicyzmem (np. Niemcy, Koreańczycy czy Litwini), to są grupą, która identyfikuje się z tym wyznaniem w przytłaczającej większości. Inne wyznania są rzadko spotykane wśród przedstawicieli mniejszości polskiej i są związane zwykle z małżeństwem z wyznawcami innych religii¹⁶.

Brak możliwości używania języka polskiego poza sferą prywatną i religijną doprowadził do znaczącego zaniku znajomości języka polskiego wśród potomków zesłańców, z każdym pokoleniem znajomość języka polskiego drastycznie spadała. Polacy w Kazachstanie są mniejszością narodową o najniższym wskaźniku znajomości swojego języka narodowego. Pierwszym językiem większej części polskiej mniejszości stał się język rosyjski. Znajomość języka polskiego w przypadku najstarszych przedstawicieli diaspory nie zawsze jest na poziomie umożliwiającym swobodną komunikację. Znajomość języków narodów tytularnych, będących zarazem językami państwowymi jest stosunkowo niska. Język rosyjski funkcjonujący jako język komunikacji międzyetnicznej w Związku Radzieckim oraz większości współczesnych państw Azji Centralnej stanowi zatem naturalny wybór dla mniejszości polskiej. Nie jest ona jednak odosobniona w tym problemie, analogiczne zjawiska zaobserwować można u wielu innych narodów, m.in. środkowoazjatyckich Niemców¹⁷.

Powszechna rosyjskojęzyczność wiąże mniejszość polską ze społecznością rosyjskojęzycznych europejskiego pochodzenia, takimi jak Niemcy, Grecy, Białorusini, Mołdawianie czy przede wszystkim Rosjanie. Często występuje zjawisko funkcjonowania polskiej diaspory w bliskich kontaktach z tymi grupami narodowymi, jednocześnie ograniczając kontakt z przedstawicielami rdzennych narodów turkijskich do sfery publicznej i zawodowej. Rosyjskojęzyczność Polaków w Azji Centralnej nieuchronnie związana jest z kontaktem z rosyjskojęzyczną kulturą, zarówno tą powstającą w państwach Azji Centralnej, jak i też w Federacji Rosyjskiej. Prowadzi to często do korzystania z rosyjskich mediów państwowych lub powiązanych z nimi jako źródeł zarówno kultury, jak i informacji o świecie¹⁸.

Pozostawanie pod wpływem rosyjskiego przekazu medialnego i kultury masowej, a także własne doświadczenia historyczne polskiej diaspory prowadzą

¹⁶ B. Michalewski, *Wiara katolicka jako element tożsamości narodowej na wychodźstwie na przykładzie Polaków w Kazachstanie w latach 1936–1990*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 3.27, 2018, s. 159–164.

¹⁷ L. Jakubowska, *Tożsamość kulturowa Polaków z Kazachstanu w kontekście tendencji globalizacyjnych*, Legnica 2011, s. 170–224.

¹⁸ E.A. Jagiełło, *Polacy w Uzbekistanie. Tożsamość odległej diaspory*, Łódź 2006, s. 73–78.

do percepcji historii najnowszej oraz aktualnych wydarzeń politycznych w sposób odmienny od diaspor w zachodniej hemisferze czy mieszkańców Polski. Szczególnie istotne różnice mają miejsce w postrzeganiu historii drugiej wojny światowej. Powszechne są przekonania zbieżne z radziecką, a potem rosyjską historiografią, w centrum których znajduje się wielka wojna ojczyźniana. Związane jest to zarówno z wieloletnią indoktrynacją w czasach radzieckich, ale także z własnymi doświadczeniami polskiej społeczności, której przedstawicie także walczyli w szeregach Armii Czerwonej¹⁹.

Wyżej omawiane cechy polskiej diaspory w Azji Centralnej pomimo istotnych różnic w stosunku do tożsamości i kultury polskiego społeczeństwa, nie wpływają negatywnie na percepcję Polski oraz chęć repatriacji lub imigracji do Polski. Ustanowiona ustawą z dnia 9 listopada 2000 r. procedura repatriacji stała się jednym z punktów zwrotnych najnowszej historii polskiej diaspory. Poza aktywnym działaniem na rzecz repatriacji z wykorzystaniem metody proponowanej w ustawie, Polacy z Azji Środkowej korzystają z innych metod, aby wyemigrować do Polski. Podobnie jak w innych państwach byłego Związku Radzieckiego, Polacy w państwach Azji Centralnej, mogą uzyskać Kartę Polaka dającej szereg uprawnień pomagających w adaptacji do życia w Polsce²⁰.

Świetlica Polska w Uzbekistanie

Największa i najbardziej wpływową organizacją mniejszości polskiej w Uzbekistanie jest „Świetlica Polska”. Organizacja powstała w 1989 r. w sowieckim Uzbekistanie na fali przemian związanych z pierestrojką, a w 1992 r. zaczęła działać oficjalnie w niepodległym Uzbekistanie, uzyskując status organizacji republikańskiej, czyli uznanej przez władze krajowej organizacji reprezentującej interesy mniejszości. Podobne organizacje powstawały w tamtym czasie także w innych państwach Azji Centralnej²¹. Relacje ze swojej działalności stowarzyszenie publikuje na swoim oficjalnym kanale na platformie „Telegram”. Struktura terytorialna organizacji oparta jest o sekcje działające w kilku miastach, w których znajdują się największe skupiska diaspory polskiej. Ich struktura obrazuje historyczne osadnictwo Polaków z XIX w., które skupiało się właśnie w trzech miastach, w których znajdują się obecnie filie organizacji. Poza stołeczną sekcją

¹⁹ Ibidem, s. 88–95.

²⁰ J. Danilewicz, *Witajcie w Polsce. Powroty rodaków z Kazachstanu*, Warszawa 2018.

²¹ J. Derlicki, *Old issues – new approaches? People of Polish descent in the former USSR countries*, „Ethnologia Polona” 33–34, 2012–2013, s. 21–35.

„Zarzewie” funkcjonuje też, powstała w 1998 r., filia „Polonez” w Samarkandzie, na której czele stoi Tamara Tatarenko oraz najnowsza i zarazem najmniejsza ilościowo filia w Bucharze, na której czele stoi Nadezhda Monich. Prezesem całej organizacji, jak i stołecznej sekcji organizacji „Zarzewie” jest Oleg Skudrin²².

„Świetlica Polska” jako organizacja republikańska funkcjonuje jako jeden z elementów uzbeckańskiej etnopolityki. Będąc jedną z wielu republikańskich organizacji mniejszości narodowych w Uzbekistanie poza funkcjami typowo wewnętrznymi, skierowanymi na działalność dla mniejszości polskiej, ma też znaczenie dla polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. W warunkach państwa niedemokratycznego, jakim jest Uzbekistan, budowa wizerunku państwa tolerancyjnego i otwartego jest szczególnie istotna i właśnie taką rolę także spełnia zezwolenie na działanie organizacji mniejszościowych takich jak „Świetlica Polska” i wykorzystywanie ich w celu promocji państwa oraz budowania wewnętrznej spójności. Aktywizacja organizacji na różnego rodzaju forach międzynarodowych czy pokazach kulturalnych na poziomie krajowym są formami takiej działalności. Przykładem takiej aktywności może być udział delegacji „Świetlicy Polskiej” na prezydenckich obchodach uzbeckiego nowego roku w 2024 r., *Nawruz*, w czasie którego mniejszość Polska na swoim stanowisku prezentowała polskie stroje ludowe i polskie obyczaje, współdziałając wraz z przedstawicielami innych republikańskich organizacji mniejszościowych. Innym przejawem budowania dobrego wizerunku kraju przez państwo uzbeckie przy jednoczesnej gratyfikacji działaczy organizacji mniejszości polskiej może być wręczenie odznaki „Przyjaźń Narodów” w czasie międzynarodowej konferencji na temat „Zapewnienia harmonii międzyetnicznej w krajach Azji Środkowej” 5 sierpnia 2022 r²³. Zasadniczo udział mniejszości polskiej w polityce krajowej i lokalnej jest znikomy, organizacja, jak i działacze ograniczają się głównie do aktywności w diasporze oraz kulturalnej, istnieją jednak od tego wyjątki. Jedną z odznaczonych działaczek, Tamara Tatarenko, przewodnicząca „Poloneza” została wybrana do rady wilajetu samarkandzkiego w czasie wyborów samorządowych w 2024 r. Jej działalność można jednak traktować jako indywidualny przypadek działaczki

²² A. Chodubski, *Polacy w Uzbekistanie: przeszłość i teraźniejszość*, [in:] *Pogranicze cywilizacji: współczesne wyzwania Azji Centralnej i Kaukazu*, ed. J. Marszałek-Kawa, Z. Girzyński, Toruń 2017, s. 107.

²³ *В Ташкенте состоялась Международная конференция „Обеспечение межнационального согласия в странах Центральной Азии”*, <https://www.newscentralasia.net/2022/08/08/v-tashkente-sostoyalas-mezhdunarodnaya-konferentsiya-obespecheniye-mezhnatsionalnogo-soglasiya-v-stranah-tsentralnoy-azii/> [30.01.2025].

społecznej związanej z Samarkandą, aniżeli jako przejaw szerszego zjawiska zaangażowania w działalność polityczną uzbeckich Polaków²⁴.

Aktywność „Świetlicy Polskiej” pomimo bliskich powiązań z władzami Uzbekistanu jest związana z aktywnością polskiej dyplomacji publicznej. Mniejszość polska w Uzbekistanie ma ku temu szczególne warunki, ze względu na obecność polskiej ambasady w Taszkencie, coraz większej aktywności polskiego biznesu w tym regionie świata oraz ważnych dla Polaków miejsc pamięci znajdujących się na terenie Uzbekistanu. Polska ambasada aktywnie animuje i wspiera działalność „Świetlicy Polskiej”, a w szczególności jej stołeczną sekcję „Zarzewie”. W ambasadzie udzielana jest przestrzeń dla organizacji licznych wydarzeń kulturalnych przez Taszkenczką Polonię. Dotyczą one zarówno polskiej kultury ludowej, jak finał projektu „Regionalizm Zawsze Modny” 15 grudnia 2021 r.²⁵, jak i dotyczące współczesnej polskiej kultury jak „Wieczór Wisławy Szymborskiej” 16 października 2023 r.²⁶ czy też oskarowy wieczór i projekcja filmu „Tango” Zbigniewa Rybczyńskiego z 1980 r. 28 marca 2024 r.²⁷. W murach ambasady „Świetlica Polska” organizuje także wydarzenia mające na celu budowanie poczucia tożsamości narodowej wśród najmłodszych, jak choćby „Imieniny Marszałka” 19 marca 2023 r. czyli spotkanie z pracownikiem Muzeum Piłsudskiego w Sulejówku na temat Józefa Piłsudskiego²⁸.

Aktywna współpraca między polską ambasadą a „Świetlicą Polską” ma miejsce na polu polityki pamięci o Armii Andersa, która w 1942 r. przebywała na terenie Uzbekistanu. Działacze „Świetlicy Polskiej” wraz z ambasadą RP w Taszkencie organizują kilka razy w roku uroczystości w stolicy pod pomnikiem upamiętniającym tysiące polskich ofiar oraz na Polskich Cmentarzach Wojennych w Yangiyo‘l i Olmazor. Podniosłe spotkania organizowane są w święto Wszystkich Świętych, w rocznicę sformowania Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR (Armii Andersa) i w czasie przyjazdu ważnych gości z Polski. Poza organizacją

²⁴ *Deputowani Samarkandzkiej Rady Deputowanych Ludowych*, https://samarkand.uz/uz/local_council/deputies [30.01.2025]

²⁵ *Regionalizm polski zawsze modny*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/g3> [30.01.2025].

²⁶ *Wieczór Wisławy Szymborskiej w Ambasadzie RP w Taszkencie*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/wieczor-wislawy-szymborskiej-w-ambasadzie-rp-w-taszkencie> [30.01.2025].

²⁷ *Oskarowy wieczór w ambasadzie*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/oskarowy-wieczor-w-ambasadzie> [30.01.2025].

²⁸ *Imieniny Marszałka w Taszkencie*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/imieniny-marszalka-w-taszkencie> [30.01.2025].

obchodów działacze uzbeckiej diaspory przez cały rok dbają o polskie miejsca pamięci²⁹. „Świetlica Polska” ustanowiła odznakę honorową „Krzyż Pamięci Szlaku Nadziei”. Miało to na celu uczczenie 80. rocznicy formowania armii gen. Andersa na ziemiach Uzbekistanu oraz nagrodzenie osób, działających na rzecz upamiętniania jej, wspierania polskiej diaspory czy też wzmacniania więzi między Polską a Uzbekistanem³⁰. Historia pobytu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR z 1942 r. ma szczególne znaczenie dla tożsamości polskiej mniejszości w Uzbekistanie, gdyż nie tylko wiąże ją z Polską poprzez współpracę instytucjonalną, ale również tworzy coś, co Lech. M. Nijakowski określił jako Domenę Symboliczną. Mniejszość Polska uzyskuje dzięki tym cmentarzom i pomnikom swoją przestrzeń pamięci wiążącą ją z konkretnym terytorium oraz umożliwiającą organizację wokół nich ceremonii. Ceremonia, niezależnie czy odnosi się do pamięci o zmarłych w przypadku obchodów związanych ze świętem Wszystkich Świętych czy do bohaterstwa związanego z obchodami rocznicy sformowania Armii Andersa, cementuje wspólnotę, buduje wspólne wartości oraz umożliwia jej manifestację swojej odmienności³¹.

W strukturze pamięci o czasie drugiej wojny światowej wśród polskiej diaspory w Uzbekistanie funkcjonuje także pamięć o Armii Czerwonej jako sile, która pokonała hitlerowskie Niemcy i składowej własnej historii diaspory. Mogiły Armii Czerwonej nie zyskują jednak dla uzbeckich Polaków statusu równego cmentarzom Żołnierzy Armii Andersa, ze względu na ich wielonarodowy charakter i brak zwartych skupisk Polaków poległych w ich szeregach. Na tych cmentarzach mniejszość polska nie organizuje obchodów w ramach „Świetlicy Polskiej”. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku udziału w obchodach w dniu 9 maja, które w Republice Uzbekistanu są świętem państwowym³². Polacy uczestniczą zarówno w oficjalnych obchodach Dnia Pamięci i Honoru (powszechnie określanych jako Dzień Zwycięstwa), jak i oddolnych formach uczczenia tego święta. W 2021 r. bucharska filia „Świetlicy Polskiej” uczciła tę datę na dwa sposoby pokazując pewne tendencje wśród uzbeckich mniejszości narodowej. Starsze pokolenie działaczek bucharskiej diaspory wraz z przedstawicielami mniejszości rosyjskiej i koreańskiej złożyły kwiaty pod pomnikiem upamiętniającym poległych żołnierzy Armii Czerwonej. Z drugiej strony bucharska polska młodzież nagrała dwa filmy, w których

²⁹ *Pamięci Polaków spoczywających w Uzbekistanie*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/pamieci-zmarlych-polakow-w-uzbekistanie> [30.01.2025]

³⁰ *Regulamin odznaki honorowej „Krzyż Pamięci Szlaku Nadziei”*, Taszkent 2022.

³¹ L.M. Nijakowski, *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006, s. 103–125.

³² *Указ Президента Республики Узбекистан, от 02.03.1999 г. № УП-2243.*

zaprezentowała pieśń i układ taneczny ułożony na tę okazję. Filmy zaczynają się od wyświetlenia grafiki z tzw. Wstążki św. Jerzego, symbolu używanego w Federacji Rosyjskiej jako symbol Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a jednocześnie emblematu używanego przez rosyjskich imperialistów, separatystów i nacjonalistów. Jednak osoby występujące w filmach posiadają przypiętą do piersi alternatywną wstążkę w barwach flagi Uzbekistanu, tzw. „Wstążkę Sławy”³³. Symbol promowany od 2019 r. przez uzbekistańskie władze ma na celu budowanie wspólnoty państwowej i narodowej, ale także wyparcie funkcjonującej powszechnie w przestrzeni postradzieckiej wstążki św. Jerzego, zarazem będąc elementem szerszej polityki pamięci wobec drugiej wojny światowej³⁴. Użycie akurat przez najmłodsze pokolenie uzbekistańskich Polaków tego symbolu może wskazywać na zachodzące procesy emancypacji młodych pokoleń mniejszości narodowych, odchodząc od wiązania swojej tożsamości z dziedzictwem ZSRR i Rosją, na rzecz budowania bardziej obywatelskiej tożsamości, jak i umacniania własnej tożsamości narodowej. W przypadku starszego pokolenia działaczek znacznie rzadziej można spotkać używania typowo uzbekistańskiej symboliki³⁵. W ramach „Świątlicy Polskiej” działa także stowarzyszenie „Polska Klasa”. Powstała w 2002 r. w Taszkencie organizacja, będąca wyspecjalizowaną sekcją największej organizacji polskiej diaspory w Uzbekistanie skupia się na sferze edukacji, zwłaszcza nauce języka polskiego. Działacze „Polskiej Klasy” skupiają się przede wszystkim na nauce młodzieży, jednak organizują także zajęcia dla osób z innych grup wiekowych. Zajęcia odbywają się w wynajmowanym pomieszczeniu w Taszkencie, a udział w nich jest bezpłatny. Takie działania mają na celu zarówno rozwój zdolności językowych u młodzieży znającej język polski, jak i naukę języka od podstaw u osób, dla których językiem ojczystym jest język rosyjski i nie znających języka swoich przodków. Lekcje są też otwarte dla obywateli Uzbekistanu innych narodowości, chcących nauczyć się języka polskiego. Poza zajęciami organizowane są także lekcje polskiej historii i kultury w celu budowania świadomości narodowej lokalnej diaspory oraz przygotowania do późniejszej imigracji do Polski. Prowadzone są także spotkania mające na celu przygotować zainteresowanych do procesu repatriacji czy wyjazdu do Polski celem podjęcia edukacji średniej lub wyższej. W organizacji tych wydarzeń biorą udział wolontariusze oraz wykwalifikowani nauczyciele, którzy przyjeżdżają

³³ https://t.me/swietlica_uzofficial/3198 [30.01.2025].

³⁴ T. Waśkiel, *Polityka pamięci państw Azji Centralnej i jej znaczenie dla polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Poznań 2024, s. 298–303.

³⁵ Премьер-министр Узбекистана приказал вместо георгиевских лент носить ленты в цветах национального флага, <https://rus.ozodlik.org/a/29902311.html> [30.01.2025].

z Polski. Działalność organizacji jest możliwa dzięki wsparciu ze strony prywatnych i publicznych podmiotów z Polski, którzy aktywnie wspierają jej funkcjonowanie. Organizacja wspierana jest przez: Fundacja Pomoc Polakom na Wschodzie, Stowarzyszenie Wspólnota Polska, Fundacja „Dla Rodaka” czy firma Budmex prowadząca swoją działalność w Azji Centralnej³⁶. Kluczowego wsparcia udziela jednak Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą. Stowarzyszenie „Polska klasa” jest zarejestrowana w jego bazie jako szkoła polonijna, w związku z czym do 2020 r. pracował tam nauczyciel z ramienia ORPEG. Obecnie zajęcia prowadzone są przez wolontariuszy z Polski i działaczy stowarzyszenia. Liczba osób aktywnie uczestniczących w zajęciach prowadzonych przez „Polską klasę” jest zmienna w czasie i w latach 2018–2024 wahała się od 16 do 70 osób w różnym wieku³⁷.

Podsumowanie

Działalność organizacji mniejszości polskiej w Azji Centralnej jest kształtowana przez wiele czynników zewnętrznych. Aktywność władz państw Azji Centralnych i realizowanych przez nie etnopolityk ma niebagatelny wpływ na ramy aktywności organizacji diaspory polskiej, umieszczając je w szerszym kontekście strategii budowy spójności politycznej młodych republik. To jaką politykę wobec mniejszości przyjęło dane państwo, ukształtowało możliwość rozwoju kulturalnego i językowego mniejszości polskiej. W przypadku Kazachstanu, Kirgistanu i Uzbekistanu mniejszość polska miała warunki do tworzenia i rozwoju organizacji o charakterze etnokulturalnym, gdy w przypadku Tadżykistanu i Turkmenistanu, taki proces się nie udał.

Polskie władze prowadzą zakrojoną działalność wpływającą na aktywność polskich organizacji mniejszościowych w Azji Centralnej, wspierając ich funkcjonowanie, jednocześnie aktywizując organizacje diaspory do realizowanych przez siebie projektów. Kształt aktywności organizacji mniejszości, wynika z cech charakteryzujących polską diasporę w Azji Centralnej, czyli powszechnej rosyjskojęzyczności (przy niskiej znajomości języka polskiego), chęci imigracji lub repatriacji do Polski, odmiennej od powszechnej w Polsce pamięci dotyczącej wydarzeń historycznych czy wysokiego zainteresowania kontaktem z polską kulturą. Organizacje mniejszości polskiej działające w Azji Centralnej skupiają się na budowaniu pomostu między mniejszością polską w Azji Centralnej a krajem

³⁶ *Polska Klasa, O Nas*, https://polskaklasa.uz/pl/o-nas_pl [30.01.2025].

³⁷ *Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą, Baza danych szkół polonijnych*, <https://www.orpeg.pl/db/web/database/entry/7748> [30.01.2025].

ich przodków, nauce języka polskiego i promocji polskiej kultury, kultywowaniem pamięci o historii Polaków w Azji Centralnej oraz pomocy w repatriacji czy imigracji do Polski.

Bibliografia

- Berdikulov A., *Minority Communities in Contemporary Tajikistan. An overview*, „Ecmi Working Paper” 108, 2018, s. 1–34.
- Berdikulov A., *Pravovye mehanizmy po obespečeniju učastija nacional’nyh men’sinstv v Tadżikistane i ih implementacija: sravnenie ramočnoj konvencii i zakonodatel’sstva RT*, [s.l.] 2022.
- Bodio T., Załęski P., *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja, modernizacja, etnopolityka*, Warszawa 2008.
- Chodubski A., *Polacy w Uzbekistanie: przeszłość i teraźniejszość*, [in:] *Pogranicze cywilizacji: współczesne wyzwania Azji Centralnej i Kaukazu*, ed. J. Marszałek-Kawa, Z. Girzyński, Toruń 2017, s. 92–109.
- Danilewicz J., *Witajcie w Polsce. Powroty rodaków z Kazachstanu*, Warszawa 2018.
- Deputowani Samarkandzkiej Rady Deputowanych Ludowych*, https://samarkand.uz/uz/local_council/deputies
- Derlicki J., *Old issues – new approaches? People of Polish descent in the former USSR countries*, „Ethnologia Polona” vol. 33–34, 2012–2013, s. 21–35.
- https://t.me/swietlica_uzofficial/3198 [30.01.2025].
- Imieniny Marszałka w Taszkencie*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/imieniny-marszalka-w-taszkencie> [30.01.2025].
- Inojatova D.M., *Nacional’nye men’sinstva v Uzbekistane: sochranenie ètničeskoj i nacional’noj identičnosti*, Taszkent 2022.
- Inojatova D.M., *Stanovlenie i razvitie ètnopolitiki v sovremennom Uzbekistane*, [in:] „Vestnik Omskogo Universiteta. Serija Istoričeskie Nauki” 1, 2014, s. 49–58.
- Itogi Nacional’noj perepisi naselenija 2021 goda v Respublike Kazachstan*, Nursultan 2022.
- Jagiello E.A., *Polacy w Uzbekistanie. Tożsamość odległej diaspory*, Łódź 2006.
- Jakubowska L., *Tożsamość kulturowa Polaków z Kazachstanu w kontekście tendencji globalizacyjnych*, Legnica 2011.
- Michalewski B., *Wiara katolicka jako element tożsamości narodowej na przykładzie Polaków w Kazachstanie w latach 1936–1990*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 3.27, 2018, s. 149–174.
- Nijakowski L.M., *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006.

- Ob Assamblee Naroda Kazahstana Zakon Respubliki Kazahstan ot 20 oktjabrja 2008 goda № 70-IV.
- Odpowiedź ministra spraw zagranicznych na interpelację nr 2300 w sprawie Polonii zamieszkalej w Turkmenistanie, Warszawa 1999.
- Oskarowy wieczór w ambasadzie, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/oscarowy-wieczor-w-ambasadzie> [30.01.2025].
- Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą, Baza danych szkół polonijnych, <https://www.orpeg.pl/db/web/database/entry/7748> [30.01.2025].
- Pamięci Polaków spoczywających w Uzbekistanie, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/pamieci-zmarlych-polakow-w-uzbekistanie> [30.01.2025].
- Polska Klasa, O Nas, https://polskaklasa.uz/pl/o-nas_pl [30.01.2025].
- Premier-ministr Uzbekistana prikazal vmesto georgievskih lent nosit' lenty v cvetah naciona-l'nogo flaga, <https://rus.ozodlik.org/a/29902311.html> [30.01.2025].
- Regionalizm polski zawsze modny, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/g3> [30.01.2025].
- Regulamin odznaki honorowej „Krzyż Pamięci Szlaku Nadziei”, Taszkent 2022.
- Rohoziński J., *Pionierzy w stepie? Kazachstańscy Polacy jako element sowieckiego projektu modernizacyjnego*, Warszawa 2021.
- Ukaz Prezidenta Kyrgyzskoj Respubliki ot 12 dekabrja 2024 goda № 355 „Ob utverżdenii Položenija o Sovete Assamblei Naroda Kyrgyzstana kak konsultativno-sovećatel'nom organe pri Prezidente Kyrgyzskoj Respubliki”.
- Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan, ot 02.03.1999 g. № UP-2243.
- V Taškente sostojalas' Meždunarodnaja konferencija „Obespečenie Mežnacional'nogo Sogłasiya v Stranah Central'noj Azii”, <https://www.newscentralasia.net/2022/08/08/v-tashkente-sostoyalas-mezhdunarodnaya-konferentsiya-obespečeniye-mezhnatsionalnogo-sogłasiya-v-stranah-tsentralnoy-azii/> [30.01.2025].
- W Kirgistanie mieszka około 800 Polaków. W tym azjatyckim kraju panuje coraz większa niepewność...”, https://glos.live/Wiadomosci_swiat/d/w_kirgistanie_mieszka_okolo_800_polakow_w_tym_azjatyckim_kraju_panuje_coraz_wieksza_niepewnosc/ [30.01.2025].
- Waśkiel T., *Polityka pamięci państw Azji Centralnej i jej znaczenie dla polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Poznań 2024.
- Wieczór Wisławy Szymborskiej w Ambasadzie RP w Taszkencie, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/wieczor-wislawy-szymborskiej-w-ambasadzie-rp-w-taszkencie> [30.01.2025].
- Wierzbicki A., *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008.
- Wyszyński R., Leszczyński K., *Atlas Polaków na świecie*, Warszawa 2023.